

DEL 13 AL 19
D'AGOST
DE 2002

EL TEMPS 20 PORTADA

Col·lapse entre reixes

A les presons de casa nostra hi ha 12.000 reclusos, el 24% de l'estat espanyol. Els centres penitenciaris no es troben preparats per a afrontar l'índex actual de delinqüència, el més alt de la democràcia. Sobreocupació, insalubritat, baralles i morts són els mals d'un sistema que veu cada dia més lluny l'objectiu de la reinserció.

Des de fora, la presó valenciana de Picassent (Horta) sembla un camp de concentració. És la més gran de totes, i l'arquitectura de l'enorme edifici és funcional, dividida en mòduls, i amb un espai mixt experimental perquè determinats presos d'un i altre sexe hi puguin conviure. Tot molt civilitzat, sí, però l'aparença d'aquest bloc penitenciari no pot deixar de transmetre una sensació de cova claustrofòbica d'alta tecnologia: és com si no poguera alliberar-se d'aquest malfici, malgrat les intencions per a les quals va ser creada. Perquè Picassent, amb els seus interiors amples i amb la seua oberta estructura, va ser construïda perquè s'hi emmirallaren la resta de presons. Un centre penitenciari que donaria tractament específic als presos preventius i als condemnats, i que hauria de ser conduït per un funcionariat que creia fermament en la llei de reforma penitenciària establerta en la transició democràtica. Una llei que apostava per la reinserció més enllà del càstig.

"Però tot això ha canviat", conta un antic alt càrrec d'institucions penitenciàries, que prefereix no ser esmentat pel seu nom. "Els qui creiem que el pres pot tornar a formar part de la societat —opina— ens hem trobat que ni els polítics ni la societat volen una altra cosa que el càstig per al delinqüent; i es dona la circumstància que les presons no poden funcionar a partir d'aquests paràmetres, perquè no tenen capacitat per acollir presos i més presos; però, en canvi, ho han de fer, perquè el codi penal és cada vegada més restrictiu. La situació es complica quan observem que el funcionariat és cada vegada més escàs i també és més restrictiu amb els reclusos: està desil·lusionat, i confós, sense saber si treballa per al càstig o per a la reinserció, i es troba desemparat, perquè les presons són les grans oblidades de l'administració."

El resultat de tot aquest combinat és la sobreocupació de les presons, la mala vida penitenciària i l'odi constant entre guardians i presos.

Picassent és un bon exemple d'això. Finalment, s'ha convertit en l'espill que torna la mirada a les altres presons, tot i que en un sentit absolutament contrari al

Una imatge de la presó Model de Barcelona; la Generalitat preveu traslladar-la fora de Barcelona l'any 2005, però, fins aleshores, continuarà sent un centre summament polemic.

punt de vista esperançador que hi va marcar el començament. Al principi, Picassent era la utopia. Ara, és la realitat. O la hiperrealitat, perquè tot aquí és extrem, dur i grotesc.

Un cap de setmana d'estiu, aquest penal bull. És l'hora de les comunicacions de familiars amb els interns, i la cua és impressionant, de tan llarga, suada i desesperada. Els funcionaris desprenen cares i maneres plenes d'avorriments, gel i eventual menyspreu. Els presos han de parlar amb els seus a través d'un vidre tan gruixut que resulta difícil entendre's. La grolleria absurda de la imatge no té res a veure amb l'escena típica de les pel·lícules americanes, en què dona i marit parlen fent servir un telèfon que permet la comunicació racional (i això que els penals americans no són, precisament, exemple de res bo). Aquí tot són crits, plors i confusió. Els reclusos donen tot tipus d'instruccions a aquells que els visiten perquè sol·liciten una trobada cara a cara (és a dir, sense vidres) i els facen arribar camuflades tot tipus de substàncies que els puguin permetre passar els dies en un núvol. La pretensió, quan Picassent va ser creada, era que les cel·les foren individuals. No ho són, de vegades hi ha tres presos a la mateixa. I la convivència pot arribar a

ser molt desagradable. "Picassent és una presó molt dura", ha contat per carta un intern, des de la cel·la, "els funcionaris estan molt cremats, pensen que són pocs, i ens ho fan pagar; nosaltres, també els odiam, no et penses". La rancúnia i la desconfiança entre els uns i els altres és l'essència del dia a dia. Els presos no en passen ni una als funcionaris. I aquests no permeten als reclusos la mínima llicència. "Això és la presó, no un hotel", s'encarrega de recordar-me un funcionari. Jo li pregunte si aquesta diferència implica obligatòriament que treballadors i interns hagen de viure el fet d'una manera incòmoda i rabiosa, com si es tractara d'una lluita per la supervivència. La seua boca em diu que no. Els seus ulls diuen que sí.

Qui subscriu aquest reportatge ha visitat —professionalment— la presó més d'una vegada, i ha pogut comprovar la contradicció entre funcionaris *progres*, que encara tracten el pres com una persona, i d'altres treballadors —en moltes ocasions, més joves—, convertits en autèntics *sheriffs* de penitenciària, que es refereixen al reclus com a una bossa de fem. El pres és el primer perplex enmig d'aquesta confrontació de personalitats. I respon a la incertesa com a pres el fer-ho a l'asfalt: amb arrogància,

amb violència. "Això és una guerra, i aquí tots som guerrers", escrivia el presoner.

Recentment, dos vigilants feriren un pres a Picassent. Els atacs de reclusos a funcionaris també esguiten la premsa cada poc temps. Els suïcidis es donen de tant en tant i les queixes per maltractament són habituals. És la presó que registra el major nombre de morts de reclusos (7 morts entre gener i juliol d'aquest any) de tots els penals del nostre territori. A més, les protestes per la precarietat de les instal·lacions hospitalàries són constants. Picassent està marcada per la sobreocupació, ja que atén 1.100 reclusos més dels que li corresponen, "i això a l'agost és molt complicat", segons assegura un altre funcionari, "perquè la calor no ajuda a rebaixar les tensions". De fet, les encén.

I si alguna cosa no necessita el sistema penitenciari actual són espurnes. Perquè la mínima espurna pot fer esclatar el polvorí que conté.

Un caos previsible i en augment.

La presó de Villena (Alt Vinalopó), inaugurada aquest estiu, pretén descongestionar alguns penals. Assumirà 200 presos de Fontcalent, a Alacant, i 118 de Picassent, a més de centenars de reclusos de Cartagena i Múrcia. Però això és una gota en un oceà de massificacions. El Govern espanyol reconeix que a terres valencianes fa falta, com a mínim, un altre nou centre penitenciari perquè els que hi són en funcionament no es troben en situació de col·lapse. Segons informacions d'Interior, "el problema de la superpoblació penitenciària és generalitzat". Ho és també al Principat, territori que gaudeix de competències absolutes en matèria penitenciària i que, en canvi, no ha pogut salvar-se de la saturació, dels escàndols i de les fugides de presos que fan tremolar tothom. Les principals presons del Principat estan saturades per l'allau de reclusos i tenen fama de ser dures i implacables. Les organitzacions de suport als presoners han emès informes que assenyalen que, en el cas català, la transferència autonòmica de competències només ha servit perquè el ca-

os afecte l'administració catalana en lloc de l'espanyola. Perquè, si bé l'índex de permisos convertits en fugides és menor al de la resta de l'estat, els casos de morts violentes i de denúncies per maltractament són encara més cridaners. De fet, a uns observadors universitaris vinculats a un programa europeu no se'ls ha donat permís per valorar les instal·lacions catalanes i el dia a dia dels presoners. Els seus ulls, però, no són necessaris per saber que hi ha penals massa vells —el cas de la Model de Barcelona és realment escandalós— i que no es troben en un bon estat de conservació ni de funcionament. A més a més, segons denuncien els sindicats de funcionaris de presons, suporten una manca de personal en relació amb l'excés de població penitenciària, i a més els seus sistemes de vigilància pateixen obsolescència. Al Principat les presons no apliquen el polèmic sistema de tractament FIES per als presos perillosos, però sí que existeix un programa equivalent que concentra els de màxima seguretat en determinats penals, com ara el de Ponent, a Lleida, un penitenciari conegut per la seua severitat, que, malgrat les mancances d'infraestructura, té una sobredosi de presoners perillosos que dificulta el precari equilibri del penal. El 90% dels presoners del Principat són estrangers, i, segons el Departament de Justícia de la Generalitat, "el nombre actual de reclusos (gairebé 7.000) creix a un ritme preocupant". L'administració espera traslladar la Model fora de Barcelona el 2005, però, fins aleshores, continuarà com fins ara una de les presons més vetustes i amb pitjors referències dels interns que mai ha hagut al país. Els funcionaris odien que els destinen

**A les presons
del Principat,
el 90% dels
reclusos ja són
estrangers**

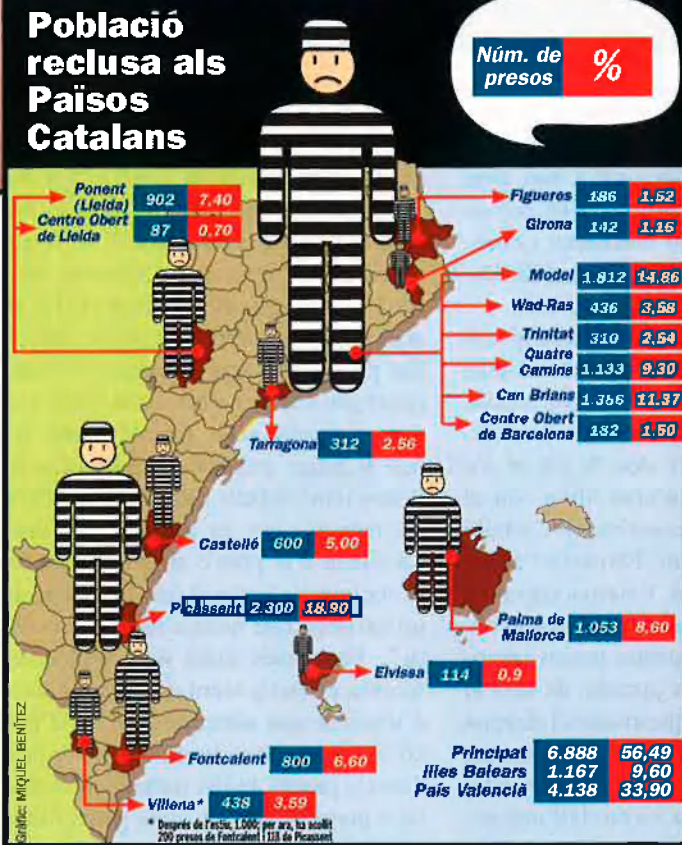

allí, i declaren que hi viuen entre la insalubritat i la inseguretat. Però, altres centres més moderns, com ara Can Brians, no se salven de les deficiències de funcionament. Dos funcionaris d'aquest penal han estat jutjats enguany acusats d'haver torturat el famós atracador El Vaquilla. Els responsables de la presó de Quatre Camins han fet públic que el Departament de Justícia no va fer cas de l'avís d'un pla de fuga "ordit per presos de dilatada perillositat", que havien detectat els funcionaris. I els intents de fugida, o la fugida directa, es multiplica al Principat: del 2001 al 2002, els fugits han passat de set a setze, d'aquests últims, nou han violat els seus permisos, cosa que ha fet rescindir les sortides penitenciàries a Catalunya, amb la pressió carcerària que aquesta mesura comporta per al total dels interns.

A les Balears, però, l'equilibri sembla millor aconseguit, tot i que no falten les queixes per severitat en el tracte i que les diferències entre la presó de Mallorca i la d'Eivissa són evidents: mentre que la primera és nova i no té deficiències estructurals —si més no, aparentment—, la d'Eivissa és vella i es troba deteriorada. L'avantatge és que suporta un índex d'ingressos peniten-

Població reclusa als Països Catalans

Dalt, dones i immigrants. La presència d'un col·lectiu i de l'altre s'ha incrementat a les presons del nostre país en els últims anys de manera molt evident, sense que això estiguera previst pel sistema penitenciari. La droga, en el primer cas, i l'aplicació amb major duresa de la llei, en el segon, són els motius d'aquest increment. Al costat, gràfic que mostra el repartiment de presos i presons als Països Catalans.

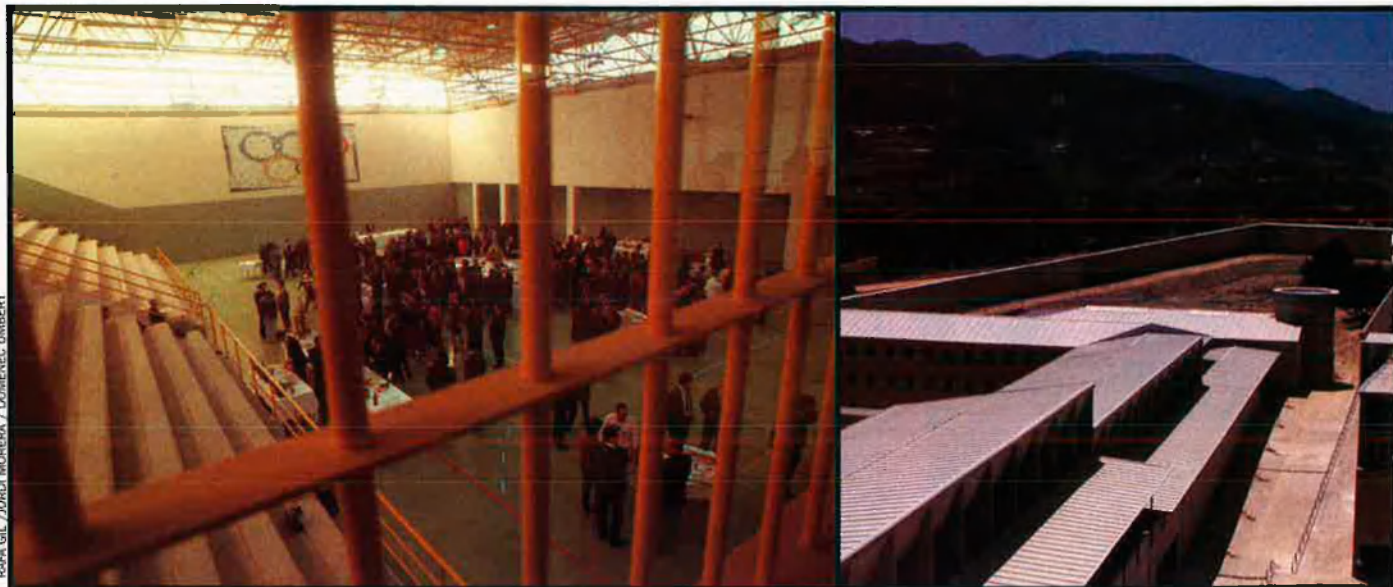
ciaris –té un 50% de reclusos estrangers, que ingressen sobretot per delictes de tràfic de droga, i un 50% de locals– molt inferior a la d'altres penals.

Amb competències transferides o sense, el sistema penitenciari sencer es troba superat pels dèficits. No obstant això, cal atendre una sèrie de factors per entendre tant la situació de col·lapse com la sensació de fracàs que domina el funcionari: l'absència de plans de reinserció per a presos perillosos, que perpetua l'estada a la presó; l'augment de la delinqüència organitzada i de les bandes de carrer que ha generat una inesperada ocupació dels patis penitenciaris; el progressiu enduriment del codi penal, traduït en condemnes que s'han d'acomplir ara de manera íntegra, és a dir, sense cap tipus de reduccions penitenciàries; la inesgotable vinculació a la delinqüència i la il·legalitat de col·lectius nous en aquest camp, com ara la dona o els immigrants; la política general que redueix cada dia més els pressupostos de seguretat pública i d'estructura penitenciària; i, finalment, el factor que resumeix la resta, que seria l'evidència de l'allunyament de les necessitats socials del sistema penitenciari actual que no li ha deixat veure que es podia arribar a la xifra actual de detinguts (12.000 als Països

Catalans, 50.000 press a tot l'estat), la més alta dels darrers 25 anys. La revisió de tots aquests factors no ofereix cap esperança, però proporciona una radiografia panoràmica de la qüestió. És aquesta.

Càstig sense reinserció. Un pres del penal de Figueres (Alt Empordà) ha convocat una vaga de braços caiguts per a aquest mes d'agost: les queixes tenen

relació amb els maltractaments físics i psicològics, la baixa qualitat dels menjars i una demanda de desmassificació. 2.716 interns han protagonitzat vagues de fam i set a les presons de tot l'estat els darrers sis anys, i 133 presos s'han suïcidat. Més de 600 interns s'han autolesionat –una protesta especialment sanguinària passa per cosir-se, literalment, la boca– i hi ha hagut més de 6.000 casos d'agressions entre reclusos. A més a

BAIÀ GIL / JORDI MOREIRA / DOMÈNEC UMBERT

més, 232 reclusos han intentar fugir, i 32 ho han aconseguit. Dinou persones, entre presoners i funcionaris, han mort en enfrontaments. Els reclusos provocaren més de 1.000 amenaces i coaccions a vigilants de presó, i en 672 ocasions han destrossat instal·lacions.

Els mitjans de comunicació reflecteixen el caos i Institucions Penitenciàries promet resoldre el problema, només quan es fa públic aquest horror estadístic. O quan l'horror toca de ple el cor social. "Exemples d'això últim són el cas Alcàsser o els assassinats a Castelló del psicòpata Joaquín Ferrándiz; en un assumpte i en l'altre, l'alarma social va ser extraordinària i els assassins van cometre els delictes mentre tenien comptes pendants amb la justícia; de cara al públic, tot això va qüestionar el sistema de presons", ha manifestat el psicòleg expert en criminologia Vicente Garrido. En aquests casos, es va produir una explosió popular que exigia a Institucions Penitenciàries una major precisió en la concessió de permisos i un tractament real i profitós dels delinqüents sexuals.

"Ara bé, casos tan espectaculars com aquests no abunden, i això regula la pressió mediàtica; perquè, si els periodistes no els retrauen el tema de manera continuada, els responsables no afronten el problema", ha reflexionat Garrido. I quin és el problema? El problema és que els penals no poden funcionar com a advocadors per a les pomes

podrides de la societat, perquè no estan preparats per assumir les despeses i la complexitat d'aquesta funció. "La llei vigent de reforma penitenciària indica com a prioritat la reinserció", ha apuntat Garrido, "però, amb els presos perillosos, el sistema penitenciari no ho ha aconseguit; no hi ha programes específics per a psicòpates, ni programes adequats per a delinqüents sexuals que tornen a cometre actes violents quan tornen al carrer; per tant, els interns perillosos reincideixen i tornen a la cel·la, de manera que es perpetua la seua presència a la presó; en conseqüència, la societat ha assumit que la reinserció no existeix, que només existeix el càstig". Però, més enllà dels problemes morals, el càstig etern a la presó hauria d'implicar una adequació de les d'instal·lacions penitenciàries que no es produeix... perquè la llei no preveu el càstig a perpetuïtat de manera generalitzada, sinó la reinserció. I, per tant, es crea un cercle viciós que no es trenca i que no solament fereix el delinqüent, sinó la

El 46% dels delictes de l'estat es produeix al nostre país

societat sencera. Hi ha una opinió social contrària a la concessió de permisos, perquè ni la justícia ni la policia han sabut evitar que els presoners utilitzen aquestes eixides per delinquir; així, s'aplica la mesura de tallar les eixides penitenciàries i les presons encara es troben més poblades. I, òbviament, els presos es mostren cada vegada més desmotivats i creen més problemes, sentència.

Però el sistema de presons també és víctima de la falta de coordinació amb el sistema policial. Si l'estructura penitenciària no ha estat capaç de tractar de manera beneficiosa els reclusos perillosos, el sistema policial no ha sabut prevenir els canvis socials que han afavorit un augment de la delinqüència organitzada, tant a nivell de carrer com de màfia pròpiament dita. Aquest seria un dels factors abans esmentats. Un factor que, a casa nostra, té l'origen estadístic en un informe elaborat pel Ministeri d'Interior que assenyala que, ara com ara, més de seixanta grups mafiosos —de petita, mitjana o gran escala— actuen al territori valencià, i cent més ho fan a la resta del nostre país. Els Països Catalans concentren així el 46% dels delictes enregistrats per la Guàrdia Civil i tenen un altíssim índex de criminalitat (el 63 per 1.000).

La majoria de les bandes referides són recents i tenen membres o connexions internacionals. El nostre país, i les

D'esquerra a dreta, els penals de Picassent, Can Brinus i Quatre Camins, tres models de macropresó que han afavorit la massificació dels presos i l'enduriment i el desencant progressius del funcionari.

seues possibilitats econòmiques, ha estat un reclam ascendent per a un tipus de delinqüència especialitzada en robatoris o extorsions que no deixa de créixer. Encara que la policia pateix un dèficit de personal, la tecnificació dels seus serveis i l'augment de la coordinació entre les forces de seguretat en els darrers deu anys ha provocat un creixement constant en la detenció d'integrants de bandes organitzades.

Però això no ha implicat que els centres penitenciaris tinguin mòduls o instal·lacions per assumir un augment de detencions, la majoria de les quals impliquen un llarg temps a la presó. Sobre tot, per l'enduriment gradual i de tarannà summament conservador que ha patit el codi penal —conseqüència, precisament, de la sensació social que la presó és un lloc de càstig i no de redempció—, un enduriment que s'ha concretat, essencialment, en un element globalitzador: el compliment íntegre de les penes, sense cap tipus de reducció. Per tant, el pres perd els incentius per posar en pràctica un comportament raonable dins de la presó. I, poques vegades, aquest comportament deriva només en una mesura per aconseguir permisos que li puguen permetre eixir al carrer i no tornar.

Dones, droga i immigració. En canvi, el Codi Penal afavoreix la immersió a la presó de tot aquell que es relacione

homicidi no. L'enduriment recent de les penes de droga s'explica per la pressió que la UE exerceix sobre l'estat espanyol per evitar que aquest, per les seues connexions geogràfiques, siga una porta de distribució de haixix i cocaïna a escala europea.

També es dona la conjuntura que la majoria de dones que delinqueixen, ho fan relacionades amb el tràfic de droga. Això explica que la taxa de dones empresonades al nostre país siga una de les més altes d'Europa, i supere, per exemple, la de països en vies de desenvolupament com ara Turquia. Actualment, hi ha més de 4.000 preses en penals que no estan pensats per suportar aquest increïble augment (en 20 anys s'ha passat de 500 recluses a la xifra d'avui).

La incomoditat —per a les preses i per als funcionaris— que suposa aquesta exacerbada dimensió femenina, és colossal. Els fills han de criar-se sense mare i les presons tampoc no estan condicionades per a contrarestar aquesta disfunció. Moltes de les dones empresonades provenen de la immigració africana o bàltica, han vingut a casa nostra per sobreviure i ho han fet vinculant-se a la venda de droga.

Però la creixent presència d'immigrants —masculina i femenina— a la presó no sempre es troba relacionada amb delictes molt penats. Enrique Beltrán, fiscal en cap del Tribunal Superior de

amb un delictes de droga, amb la qual cosa es donen paradoxes com ara que un traficant de nivell mitjà pot passar-se la vida a presó, mentre que el perpetrador d'un

Justícia valencià, ho ha recordat diverses vegades. Tant ell, com els representants policials, han insistit que els delinqüents acaben a la presó per fets que, si tingueren els seus permisos en regla, no tindrien aquest final. Així, el pes de la llei acostuma a ser més contundent sobre els forans que no sobre els autòctons: es considera que els primers poden fugir o poden aprofitar-se de no tenir domicili conegut per no acudir al judici. L'excusa oficial és que, amb la presó preventiva generalitzada, no tenen altre remei que acudir al judici pertinent. Aquesta mesura ha creat la bombolla que la immigració és el motor del creixement dels alts índexs de delinqüència. El sistema penitenciari és el gran perjudicat per aquestes mesures restrictives, ja que mai no haguera previst que, per culpa del sistema penal, havia de fer-se càrrec d'un nucli de població reclusa estrangera que augmenta de manera exponencial.

Però tots aquests nous fenòmens no són atesos en els pressupostos dels diferents departaments de justícia. De fet, aquests es mantenen a la baixa, mentre que la delinqüència i les seues circumstàncies no deixen de canviar. Segons dades municipals, a la ciutat de València, una de les que té més dèficit en funcionariats policials, es denuncia un delictes cada cinc minuts. En canvi, les empreses privades de seguretat han augmentat en un 20% la seua facturació en el primer semestre de l'any. La deducció és lògica: el Govern no vol invertir en protecció, i obre portes a la privatització de la seguretat. A escala estatal, el 1996 es va destinar el 0,63% del PIB a temes relacionats amb la seguretat pública, mentre que l'any 2002 s'hi ha destinat només un 0,52%. El sistema penitenciari n'és un reflex i, des de fa cinc anys, manté congelats els seus pressupostos.

No hi ha ni una paraula d'un canvi estructural per a una xarxa penitenciària que fa aigües, i que duu els sindicats de funcionaris a fer protestes cícliques contra l'immobilisme d'una política de presons que s'allunya dia a dia de tenir un sentit profitós.

Joan M. Oleaque